

тексту: навч. посіб. / Єщенко Тетяна Анатоліївна. – К.: ВЦ "Академія", 2009. – 264 с. 4. *Лелеков Л. А.* Авеста в современной науке / Лелеков Леонид Аркадьевич. – М.: Гос. НИИ реставрации, 1992. – 362 с. 5. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 423 с. 6. *Farhange avestā.* / E. Purdāvud. – Dar 4 j. – Tehrān: Asātir, 2001. 5. *Gāthā: Kohantarin baxše Avestā* / tarj. va ta'lif E. Purdāvud. – Tehrān: Asātir, 1999. – 591 s. 7. *Gāthā: Sorudhāye Zartošt* / tarj. va tafsir F. Azargošasb. – Tehrān: Foruhar, 1359 (1980) – 556 s. 8. *Razi H. Dasture zabāne avestāyi. J. 2: Dastur* / Razi Hāšem. – Tehrān: Foruhar, 1368 (1989) – 593 s.

Артур Брацкі, д. гуманіт. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченко,
ад'юнкт філологічного факультету Гданського університету
(Польща)

УКРАЇНСЬКА МОВА У ТВОРЧОСТІ ТОМАША ПАДУРИ

Статтю присвячено аналізу української мови в поезіях Томаша Падури. На матеріалі його поетичної збірки досліджується використання української мови та притаманних їй правил просодії як засобу поетичного вислову.

Ключові слова: українська мова, Падура, фонетичний запис, латиниця, кирилиця.

Статья посвящена анализу украинского языка в поэзии Томаша Падуры. На материале его поэтического сборника исследуется использование украинского языка и свойственных ему правил просодии как средства поэтического выражения.

Ключевые слова: украинский язык, Падура, фонетическая запись, латиница, кириллица.

The article discusses the Ukrainian language in Tomasz Padura's poetry. On the material of his poetry collection the author studies how to use Ukrainian language and its prosody rules as a means of poetic expression.

Key words: Ukrainian language, Padura, phonetic, Latin, Cyrillic.

Томаш Падура (1801–1871) – польський поет і громадський діяч – був нащадком шляхетського роду руського походження, що плекав патріотичні традиції, та випускником знаменитого Волинського ліцею в Кременці, де навчався у 1820–1825 роках. Він долучився до

підпільної діяльності декабристів, через що деякий час був ув'язнений. Закликав до спільної боротьби поляків та українців за незалежність, беручи активну участь у польському листопадовому повстанні на Поділлі в загоні Вацлава Жевуського. Як письменник, він дебютував у пресі 1829 року, а його твори, написані переважно українською мовою, сягали традицій народної поезії східних «кресів» першої Речі Посполитої. Серед них найпопулярнішими були українські думи, які співалися по селах завдяки самому поету, що блукав по Україні під виглядом діда (жебрака) у 1828–1829 роках. У біографіях Падури також наголошується факт, що до багатьох пісень музику склав сам поет.

Як зазначали дослідники творчості Падури [Przyborowski 1872; Wild 1874], за його життя вийшло лише п'ять творів, авторизованих самим поетом [Bracki 2012, 332], хоча більшість із них були чудово відомі тогочасному суспільству Волині, Поділля й України [Wild 1874, V; Padurra 1844, 125–126], причому як у шляхетських дворах, де поширювалися у письмовій формі, так і по селах шляхом усного переказу. Цей другий, усний варіант переказу був знаний також у регіонах Центральної й Південно-Східної України та Кубані, які Падура обійшов у 1828–1829 роках як мандрівний лірник (згаданий дід), презентуючи місцевому населенню свою співану поезію. Його дії позитивно оцінив Роберт Жаховський, використавши слова поетового приятеля: «Мандрівні лірники, що проходили з піснями про вчинки наших праотців, зміцнювали в наших серцях любов до народу і хвали» [Żachowski 1934, 3]. Біограф автора засвідчує, що «у школі [у Вінниці. – А. Б.] Падура співав українських пісень і вживав у розмові переважно українське наріччя (...). Він любив оповістки руською мовою і думи (...), пісні лірників» [Wild 1874, V].

Можна сміливо стверджувати, що Падура – надзвичайна особистість, яку можна зарахувати до співців локального патріотизму та громадян «малої» вітчизни, що, однак, не втратила почуття своєї належності та представленого ним світу до «великої», «ідеологічної» вітчизни. Першим на цей аспект звернув увагу Володимир Гнатюк, унаочнюючи збіжність світоглядних позицій Т. Падури з основами західноєвропейського регіоналізму, зокрема провансальського і панкельтського руху [Гнатюк 2002, 119–121].

Томаш Падура створив власну концепцію польсько-українських взаємин. Посилаючись на наукову спадщину А. Осятинського і Й. Лелевеля, у зв'язку з тим, що польські джерела не мали достатньо відомостей, які його цікавили, поет скористався приватною

бібліотечною колекцією київського митрополита Євгенія (Болховитинова), монастирськими архівами, щоденниками й епістоляріями, намагаючись заглибитися в суть історії України [Wild 1874, X]. Він побудував власну, хоча й основану переважно на словах Нестора у «Повісті врем'яних літ», теорію, яку біограф переказує так: «Поляки й українці одного роду, спочатку звалися полянами, проте внаслідок приходу варягів у наддніпрянські околиці та прийняття тамтешніми слов'янами східної релігії утворилася між ними позірنا різниця – західні надвіслянські поляки отримали назву "ляхів", східні наддніпрянські – назву "козаків", проте й одні, і другі є одноплемінними братами. Тому Падура вважав Польщу своєю вітчизною, натомість Україну, яка складала частину Польщі, особливим своїм рідним краєм, безпосередньою матір'ю. В обох частинах племен містився республіканський первінь, тому так довго, як Польща його трималася, була заможною і великою, а на її чолі стояли обрані королі. Українці ж перемішалися з косоями – кавказькими ордами неслов'янського роду, тобто козаками, які пізніше перемішалися з втікачами з Польщі, Литви, Турції, Татарії й Волощини, прийняли наріччя й релігію українців і надали цілому краю свою назву» [Wild 1874, XX–XXI]. Біограф продовжує переказ концепції Т. Падури твердженням, що всі біди ставалися через нащадків косоїв, яких поет ототожнював із низовими козаками (що жили південніше порогів Дніпра) і протиставляв їх «расово чистим» козакам Поділля.

Ця концепція поширювалася і на мовне питання. Українську Падура вважав діалектом польської мови і, за словами біографа, дуже добре володів нею [Wild 1874, X]. Свідченням цього було прийняте поетом 1823 року рішення відтворити в піснях історію України в «крайовому наріччі» [Wild 1874, X]. Для чого, крім згаданих вище робіт і документів, він використав ще українські народні перекази та пісні. Після 1825 року поет налагоджує творчі відносини із представниками старшого покоління шанувальників народознавства – Зоріаном Доленгою-Ходаковським і Тимоном Заборовським. Думається, вибір української мови як засобу художньої комунікації у випадку творчості цього поета є результатом як власної внутрішньої потреби, так і виявом свідомого вибору зрілого письменника.

Мова творів – українська, записана латинськими літерами, була не тільки літературним інструментом, а й об'єктом зацікавлення поета. Свідчить про це примітка до поезій (думок і українок), в якій автор пояснює свій спосіб запису текстів і коментує мовні питання: «На

півдні Переддніпрянської України, де місцеві жителі говорять найкрасивішим діалектом, переважно замість *E* використовують *Y*, замість *I* вживають *Y*, тому над цими голосними ставлю дві крапки, щоб показати різницю у вимові, яка в різних закутках так званої польської України ще часто позичає довільні закінчення з братніх слов'янських мов. І так за Дніпром говорять: *hnat'*, *hrat'*, а в нас *hnaty*, *hraty*; в частині Поділля і на Волині: *schëhyś*, *nëchaj*, *mëni*, *Nëczaj*; в Україні: *schyhyś*, *myni*, *nychaj*, *Nyczaj*; замість *inszy*, *spisa*, *kypjaczy*, говорять *ynszy*, *spysa*, *kypjaczy*; часто ще після *Y* додають *J*, кажучи: *ynszyj*, *kypjaczyj*, *nyhidnyj*. У некрасівців, як біженців з Переддніпрянської України, мова, вільна від засвоєння слів з сусідніх мов, можливо, зберіглася в первісній чистоті (?). Мешканці території колишніх деревлян зіпсували мову польськими діалектами (Зоріян Ходаковський показав мені написаного 1517 року цим діалектом листа Андрія Немирі, київського воєводи, до князя Андрія Ольгердовича-Коширського (Сангушка) про смерть князя Романа Острозького в битві з татарами під Межибожем) та прилегло до них білоруською; мова їх мішана й мелодійна у вимові, чиста і чоловіча. Варто жалкувати, що збирачі старих українських дум не звернули увагу на діалектні різниці мови, але кожен з них збирає і публікує так, як чув вдома, переважно шляхом переписування з чужих колекцій; звідси ця суміш перетворення слів із кількох слов'янських діалектів робить їхні колекції смішними для експертів з мови, а для менш знаючих – темними. Без сумніву, ці красиві думи створено в Переддніпрянській Україні, їх авторам вистачало мова їхніх предків, тому навіщо домішуємо до них іноземні слова?» [Padurka 1844, 125–126].

У мові поезії Падури необхідно виокремити такі неточності й помилки, помічені в збірнику «Ukrainky z nutoju» (в дужках біля прикладів подається сторінка цього видання і рядок):

1. У порівнанні з нормою сучасної української літературної мови увагу привертає окремий запис зворотних дієслів із займенником *-sia* (*sia*) та поєднаний із часткою *ne* (*në*): *zakotyw sia* [9, I], *podëwyw sia* [9, XI], *nëpyszaj sia* [31, I], *nëlakaw sia* [31, V]. Займенник у зворотних дієсловах Падура, як здається, ототожнює з його аналогом у польській мові, бо переносить його на позицію перед дієсловом і навіть розділяє іншим словом (*nëchaj*) *sia* (*toj*) *stereže* [10, III], однак коротшу форму цього ж займенника (*-сь*) сприймає без винятку як складову одинарного зворотного дієслова *posunulys'* [9, III], *ozwałys'* [67, XII], *pokotyłos'* [67, XIII], *dobuwałas'* [69, II]. У результаті принцип милозвучності визначає не тільки кількість складів у слові, а

і його спільний або окремий запис (навіть у сучасній українській мові використання мовних форм *-ся* або *-сь* у зворотних дієсловах, особливо в літературних текстах, пов'язане із принципом милозвучності, але в обох випадках слова пишуться разом).

2. Окремого обговорення вимагає також питання відображення пом'якшення у закінченнях *-ть* (*-t'/-t*) іменників і дієслів. Якщо в іменниках жіночого роду м'якість закінчення позначається регулярно: *cześć'* [присвята на першій сторінці], *hiśt'* [35, XII], *kiśt'* [35, XIV], то у дієслівних формах помітна певна непослідовність. У третій особі однини майбутнього часу дієслова отримують вид: *polētyt* [11, II], *zahładyt* [11, IV], але дієслова третьої особи однини теперішнього часу – потенційна основа конструкції згаданого майбутнього часу – можуть мати вже різні закінчення: *kinczyt'* [15, III], *czyt'* [15, VIII]. Однак Падура не цурається вжити пом'якшення для третьої особи множини теперішнього часу (*uczat'* [15, XIII]) та інфінітивів (*hrat'* [30, VI], *hnat'* [30, VIII]), хоча два останні містять рідше вживане закінчення порівняно з типовою формою *-tu* (*-ty*) – *gratu*, *gnatu*.

Брак послідовності у передачі м'якості веде до непрозорості сформульованої думки, доказом чого може слугувати такий рядок:

Piniteś chwyli, hremit janczarku [81, IX],

що, поза сумнівом, ускладнює сприйняття змісту цього твору.

При цьому особливо цікавим є спосіб відображення м'якості у трьох перших іменниках, згаданих вище. Поза належним пом'якшенням *t* м'якість позначена також над *s*. Це, мабуть, свого роду спроба фонетичного запису (фонетична асиміляція призводить до м'якої артикуляції *s* в українських словах: *честь*, *гість*, *кість*), яка наближує запис цих слів до польських аналогів – *cześć*, *gość*, *kość*, що ідеально відповідає переконанню Падури і середовища «кресової» шляхти про близьке споріднення обох мов (саме до цієї шляхти переважно спрямована була згадана поезія).

3. Непослідовна транслітерація *l* – *ł*. Складається враження, що Падура не опрацював ідею правильного запису. Якщо тверде *l* передавав літерою *ł* (наприклад, *posunutys'* [9, III]), то його м'які варіанти передавав, гадається, доволі випадково, непродумано. Поєднання *li* могло бути записане або за допомогою *li*: *liżkom* [13, VII], *żałibnyj* [15, XIV]; або *li*: *zemi* [11, VIII]. Лише порівняння цих слів із польськими відповідниками (*łóżkiem*, *żałobny*, *ziemi*) показує видиме уподібнення запису до польського звучання. Поєднання *ł* завжди передається за допомогою *l*: *stal* [23, XVIII], *żał* [23, XX] (тут

також неважко помітити аналогії з польським записом), однак нерозуміння фонетичної різниці поміж *l*, *l* і *l'* призвело до хибного запису слова *pył*, яке бачимо в таких варіантах: *pył* [17, V] і [59, VIII], *pył* [51, I], *pyłom* [63, XII], що вказувало б на існування в українській цього слова чоловічого і жіночого роду. Внаслідок цього поєднання *ля* і *лю* передавалися *l* (*la* і *lu*): *szlach* [21, II], *żalu* [23, VI], також, здається, не без зв'язку із польським правописом.

4. До кардинальних мовних помилок у творах Падури, яких не можна пояснити наявністю регіоналізмів чи іноземних запозичень, є «допасування» закінчень слів із метою зберегти риму і повне ігнорування історично зумовлених принципів українського правопису, що видно хоча б на прикладі таких двох рядків:

«...*hromom slow*,

...*laty krow*» [31, II], [31, IV].

Форми *slow* немає в українському лексиконі (укр. – *слів*), вона збіжна з російським відповідником *слов* та, ймовірно, у зв'язку із мовними поглядами Падури, наближена до польської форми *śłów*. У свою чергу слово *laty*, незважаючи на нормативне українське закінчення інфінітива *-mu* треба було б визнати прихованим полонізмом (польськ. – *lać*) з огляду на невідповідну голосну [Тоцька 1981, 64–65]. Власне, через те, що митець у своїх текстах доводить знання української, особливо у сфері аналізованих закінчень слів, що підтверджують лексеми *worohiw* [37, II], *spadkiw* [37, XII], *moriw* [37, XIII], *horiw* [37, XIII], ще більший контраст становлять вигадані в гонитві за римою дивакуваті слова на зразок *carstwiw* [37, VII], *mohyliw* [65, II].

5. Останню групу мовних вад, помічених у текстах поета, можна назвати загальними лінгвістичними хибамі. Це окремі випадки відходу від граматичної норми або прийнятого типу транскрипції, помітні хоча б у записі прикметника *slawjański* [39, XII], де в інших випадках бачимо уже нормативний запис, наприклад, *kozačkyj* [37, VI]; зворотнього дієслова *zistaw śia* [67, XIII] поруч із прикладами, поданими у пункті 1. Це також недогляд на сторінці зі змістом (українською), де вгорі міститься слово *Spis* замість *Zmist*.

Проте поетичний стиль Томаша Падури мав у собі настільки великий потенціал, що багато його сучасників-поетів визнали його гідним наслідування зразком. У дослідженнях, присвячених українській тематиці в польській літературі, згадуються кільканадцять польських митців, які в той чи інший спосіб продовжували українську справу Падури. Серед них варто згадати Яна Комарницького (1784–

1840), Антонія Шашкевича (1813–1880), Спиридона Осташевського (1797–1875), Януарія Позьняка (1811–1883), Генрика Яблонського (1828–1869), Антонія Станіславського (1817–1883), Кароля Гейнча (1810–1860), Каспера Ценглевича (1807–1886), Павлина Свенціцького (1841–1876) [Кирчів, Гнатюк 1971]. Писати українською намагалися також відоміші поети, наприклад Богдан Залеський (1802–1886), який писав переважно польською, а його україномовні твори були частково опубліковані у посмертному виданні [Zaleski 1891, 12–14]. Зверталася увага також на можливий вплив поезії Томаша Падури на творчість Кіндрата Рилеєва [Гнатюк 2002].

Чудовим підсумком аналізованої проблеми є слова Мечислава Інґльота – влучний коментар слів критики мови творів польського поета: «...Падура писав не мовою, а наріччям. Це було наріччя (як кожна інша мовна система такого роду) не сформоване і відкрите на чужі впливи. Проте власне такий був стан української мови, який Падура вірно відтворював» [Inglot 1984, 46].

Характеристика рис мови літературних творів Падури однозначно вказує на свідоме її використання як знаряддя, що закріплює поетичне висловлювання в багатоплощинному форматі. Поет бачить в українській мові потенціал, який дозволяє увічнити світ внутрішніх переживань, світ уявлень про навколишню дійсність, простір, із яким сам ототожнюється і вірить, що з ним ототожнюються його читачі. Це певною мірою інтимна мова, адже походить із «малої» вітчизни (хоч і не позбавлена різних вад, чого поет свідомий), настільки кохана і дорога мова, що лише при її вжитку можлива розповідь про кохане і дороге. Врешті-решт, це спеціальна мова, наближена до сакральної, що вживається лише для вищої форми висловлення – поезії, тоді як прозові твори, посилання й коментарі як звичайні висловлювання поет записував мовою «великої» вітчизни – польською. Це також шанована читачем і реципієнтом мова, що тішить душу «кресового» шляхтича мрією про давню славу Речі Посполитої, зрозуміла для нащадка козацького роду і водночас цінна для варшавського чи львівського знавця літератури ХІХ століття. Сьогодні творчість Падури репрезентує стан свідомості суспільства давніх «кресів» Речі Посполитої, його нездійснених прагнень і мрій.

1. *Гнатюк В.* Тимко Падура в українському історично-культурному процесі / В. Гнатюк // «Українська школа» в польському романтизмі / Ред. С. Ткачов. – Тернопіль, 2002. – С. 110–124. 2. *Кирчів Р. Ф., Гнатюк М. П.* Українською музою натхненні – польські поети, які

писали українською мовою / Р. Ф. Кирчів, М. П. Гнатюк. – Київ: «Радянський письменник», 1971. – 304 с. 3. *Тоцька Н. І.* Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – Київ: «Вища школа», 1981. – 183 с. 4. *Bracki A.* Obecność i rola języka ukraińskiego w poezji T. Padurra / A. Bracki // «Ukraińska szkoła» poetów polskich / Red. U. Makowska. – Warszawa: Wyd. UW, 2012. – S. 331–347. 5. *Ingot M.* Bard literackiej mody (O poetyckiej karierze Tymka Padurra) / M. Ingot // Przegląd Humanistyczny. – 1984. – Nr 2. – S. 34–48. 6. *Padurra T.* Ukrainky z nutoju / T. Padurra. – Warszawa: Drukarnia Gustawa L. Glücksberga, 1844. – 180 s. 7. *Przyborowski W.* Tomasz Padurra / W. Przyborowski // Biblioteka Warszawska. – 1872. – T. IV. – S. 410–423. 8. *Wild K.* O życiu i pismach Tomasza Padurra // K. Wild. Pyśma Tymka Padurra. Wydanie posmertne z awtohafiw / K. Wild. – Lwów: 1874. – S. I–LXVI. 9. *Zaleski B.* Bohdana Zaleskiego dzieła wszystkie. T. I / B. Zaleski. – Kraków: 1891. – 600 s. 10. *Żachowski R.* Tomasz Padurra / R. Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – Nr 28 (34). – S. 2–3.

Бурбело В.Б., д. філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНІ І ДИСКУРСИВНІ ПОСТАСІ МОВЦЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Статтю присвячено проблемі визначення основних функціонально-рольових і соціодискурсивних характеристик мовця у загальному плані, а також їх втілення у французькій лінгвокультурі.

Ключові слова: комунікація, дискурс, референція, мовець, спільнота, французька лінгвокультура.

Статья посвящена проблеме определения основных функционально-ролевых и социодискурсивных характеристик говорящего в общем плане, а также их воплощения во французской лингвокультуре.

Ключевые слова: коммуникация, дискурс, референция, говорящий, сообщество, французская лингвокультура.

This article is devoted to the problem of identifying the key roles, functional, social and discursive characteristics of the speaker in general, as well as their implementation in French language culture.

Key words: communication, discourse, reference, speaker, community, French language culture.